

oorlog behoort ondertussen tot een verzonken historisch tijdperk. Aan haar kleven nog de restanten van een oude wereld, die nostalgie en historische sensatie opwekken. Pogingen om die Grote Oorlog aan de vergetelheid te ontrukken tonen aan dat er nog steeds een grote emotionele betrokkenheid bij is. Emoties die sterker en luidruchtiger zijn dan het 'zwijgen na Auschwitz'. Deze bloemlezing is daar een uitdrukking van.

Georgi Verbeek

Universiteit van Maastricht

Gerrit Knaap en Heather Sutherland, *Monsoon Traders. Ships, skippers and commodities in eighteenth-century Makassar* (Leiden: KITLV Press, 2004) 269 p. ISBN 906718232X

Braudel schreef het al. Wie de Europese dominantie van de negentiende en vroege twintigste eeuw wil begrijpen, moet ook een beeld hebben van de rol van Europa in de wereldhandel in de achttiende eeuw. Die handel heeft zeker in Azië weinig aandacht gekregen van historici. Wie het boek van Gerrit Knaap en Heather Sutherland leest, begrijpt waarom dit zo is. Het vergt minutieuze arbeid om de geschiedenis van de zeehandel in deze regio in kaart te brengen. Inheemse rijken, Buginese handelsdiaspora's, Gujarati uit India, Chinese handelaren, Europese vrijburgers en de *voc* zelf, al die partijen spelen hun rol. Knaap en Sutherland zijn er niet voor teruggeschrokken om voor een aantal steekjaren schip voor schip een overzicht te geven van de handel van Chinese, inheemse en *voc*-schepen in Makassar in de achttiende eeuw. Makassar, gelegen op de zuidelijke punt van Sulawesi (Celebes) is door de hele geschiedenis heen een belangrijk verbindingspunt geweest tussen de Oostelijke en Westelijke Indonesische archipel, alsmede tussen het Zuidelijke deel van de archipel enerzijds en China en de Filippijnen in het Noorden anderzijds. Algemeen is aangenomen dat in Makassar de inheemse handel zich nooit meer had hersteld, nadat de stad in 1669 door de *voc* samen met Arung Palakka, de heerser van Bone, was ingenomen en getransformeerd in een vestingplaats. Makassar werd het slot op de deur van de voor de *voc* zo belangrijke specerijeilanden in de Molukken en diende ter bescherming van de entrepotpositie van Batavia. De *voc* had er alle belang bij de private handel zo veel mogelijk te controleren. Of de inheemse handel zich na 1669 nooit heeft hersteld, valt echter moeilijk te zeggen, omdat we niets weten van de inheemse handel vóór de verovering van Makassar. Er is weinig discussie over het feit dat de *voc* de lokale Aziatische handel, die in de zeventiende eeuw een bloeitijd doormaakte, een zware slag heeft toegebracht, maar dat is natuurlijk iets anders dan een volledige neergang in de achttiende eeuw.

Via een aantal steekjaren zijn de belangrijkste gegevens van de dagregisters van fort Rotterdam (Makassar) gedigitaliseerd. In deze registers tekende de plaatselijk *voc*-havenmeester de in- en uitgaande schepen met ladingen, etniciteit van de schipper, scheepstype, en aantal bemanningsleden aan. Met de inventarisatie van deze registers zijn Knaap en Sutherland begonnen in de vroege jaren tachtig toen de *personal computer* nog nauwelijks geschikt was voor grootschalige databewerking. Ook de *voc*-havenmeesters hebben niet altijd meegewerkt, want zij hebben zeker niet ieder schip of iedere lading geregistreerd.

Het patroon is duidelijk. In de loop van de achttiende eeuw gaan de Chinese handelaren domineren ten koste van de Makassarse burgers, dat wil zeggen Europese af-

stammelingen van *voc*-dienaren. Die waren nog de belangrijkste handelaren tussen Java de Molukken en Makassar in de vroege achttiende eeuw, maar uit die positie werden zij verdrongen door Chinese schippers. Ook de aard van de producten die werden geïmporteerd, veranderde. Niet langer kwamen er Indiase lijnwaden via Batavia en tabak van Java: arak (sterke drank) en zeekomkommer werden in de jaren zestig de belangrijkste producten. Tegelijkertijd transformeerde Makassar tot een transitohaven tussen de Indonesische archipel en Amoy, waar de Chinese schippers hun basis hadden. Na 1770 passeerde Amoy Batavia als belangrijkste handelspartner van Makassar. De Maleise en de *peranakan* (Indo-Chinese) handelaren volgden de Chinese opkomst ten koste van Europese burgers en de *voc*.

Deze conclusies worden aan het einde van het boek vergeleken met de bestaande literatuur, waarbij Van Leurs Indonesiëcentrische geschiedschrijving in het bijzonder vermelding verdient. Het is Van Leur geweest die al in de jaren dertig, toen het Nederlands koloniale chauvinisme een hoogtepunt had bereikt, de weerstand en autonomie van de inheemse economie ten opzichte van die van *voc* heeft benadrukt. Hij pleitte ervoor de *voc* als één van de actoren en niet de dominante actor die andere marginaliseerde, te zien. Zoals Knaap en Sutherland constateren, kunnen we er echter niet omheen dat in de tweede helft van de achttiende eeuw de *voc* op Java wel degelijk de dominante macht was, terwijl in de buitengewesten de Chinese invloed zich steeds nadrukkelijker liet gelden. Wat dat betreft, dringt zich het beeld van China en Europa als concurrerende machten in Zuidoost Azië onherroepelijk op. Het monnikenwerk van Knaap en Sutherland heeft misschien niet geresulteerd in een heel levendig beeld van de lokale actoren in de handelstromen in de Indonesische archipel, de grote lijnen staan nu duidelijk op de kaart en maken het mogelijk om samen met andere studies over Aziatische handel in de tweede helft van de achttiende eeuw tot een beter beeld te komen van de machtsverhoudingen in de Indonesische archipel. Zowel het koloniale beeld van drie eeuwen *voc*-overheersing als een sterk aangezet Indonesiëcentrisch perspectief zullen daarbij steeds verder naar de achtergrond raken.

Ulbe Bosma

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

C.J.C.W.H. Arnold en M.A.M. Franken, *J.H. Gunning, 1768-1853; uit het bewogen leven van een ondernemer, papierfabrikant en maire van Apeldoorn* (Utrecht: Matrijs, 2005) 216 p. ISBN 9053452788

De non-fictieve biografie is als genre 'hot' en wint ook bij onderzoekers uit de academische wereld in toenemende mate aan populariteit. Staatslieden en regeringsleiders, componisten, schrijvers en beeldend kunstenaars, sportlieden en ook ondernemers zijn onderwerp van studie. De belangstelling uit zich niet alleen in een toenemend aantal monografieën, maar eveneens in de aanleg van databases en het zoeken naar theoretische grondslagen om het genre vorm en inhoud te geven. De fase dat ondernemersbiografieën vooral hagiografische werken waren is voorbij en het is wel duidelijk dat het genre een meerwaarde kan opleveren voor de sociaal-economische geschiedenis, in het bijzonder de bedrijfsgeschiedenis. In zekere zin is de groeiende belangstelling wel eenzijdig te noemen. Het zijn vooral de grote en bij het grote publiek bekende ondernemers uit de late negentiende en twintigste eeuw die de aandacht opeisen en krijgen. De historicus die geïnteresseerd is in het onder-